

МА Димитрије Матић

Оригинални научни рад

Институт за новију историју Србије

Original scientific paper

Стипендиста на пројекту

DOI: 10.5281/zenodo.3773500

dikamatic@gmail.com

Долорес Ибарури у Југославији 1976. године

Анстракт: Посета Долорес Ибарури Југославији у августу 1976. године дошла је у време важних политичких промена у самој Шпанији које су се тичале непосредно и шпанских и југословенских комуниста. Разговор Долорес Ибарури са Добривојем Видићем и Јосипом Брозом Титом представљао је важну прилику за нову размену мишљења између челника КПШ и СКЈ, али и за дијалог о актуелним међународним питањима и скуповима као што су Самит несврстаних земаља у Колумбу и Конференција европских комунистичких и радничких партија Европе у Источном Берлину. Осим тога, долазак на тронедељни одмор у Југославију омогућио је Ибарури да се сусретне и са појединим „шпанским борцима“.

Кључне речи: Долорес Ибарури „Ла Пасионарија“, Шпанија, Југославија, Јосип Броз Тито, Комунистичка партија Шпаније, Савез комуниста Југославије, „шпански“ борци, Конференција европских комунистичких и радничких партија Европе у Берлину

Односи социјалистичке Југославије и франкистичке Шпаније били су на веома ниском нивоу све до средине осме деценије XX века. Велика идеолошка супротстављеност режима у Београду и Мадриду, учешће југословенских бораца на страни Републике у Шпанском грађанском рату и постојање потпуно различитих спољнополитичких приоритета значајно су утицали на лоше односе између две државе, које током већег дела хладноратовског периода нису имале ни званичне дипломатске односе. Још 1946. године нове југословенске власти су као

јединог званичног представника шпанског народа признале Владу Републике Шпаније у избеглиштву, док су слаби трговински односи били једина спона између Београда и Мадрида све до половине 1960-их година¹. У периоду између 1967. и 1970. године шпанске власти крећу у мању спољнополитичку офанзиву и покушавају да успоставе дипломатске односе са земљама Варшавског пакта, Југославијом, као и да се приближе Покрету несврстаних, али се тај покушај за шефа шпанске државе Франциска Франка завршио без значајнијих успеха².

Међутим, непомирљив став југословенског државног врха поводом неуспостављања дипломатских односа са Мадридом полако почиње да се мења већ почетком 1970-их година³. Још крајем 1970. и почетком 1971. године Државни секретаријат иностраних послова Југославије доноси препоруку о томе да се успоставе конзуларни односи са Шпанијом. Затим, Шпанија 1972. године отвара своје званично трговинско представништво у Београду, док у тренуцима озбиљног погоршања здравственог стања Франциска Франка током лета 1975. године СФРЈ шаље посебног саветника у своје трговинско представништво у Мадрид ради пажљивог праћења тамошње политичке ситуације⁴. Међутим, тек након Франкове смрти (20. новембар 1975. године) међудржавни контакти се интензивирају и почињу да се крећу ка званичном отварању амбасада. Демократска транзиција у Шпанији након Франкове смрти одвијала се уз постепено мењање закона и путем мирне легистичке трансформације франкистичког режима у систем

¹ Димитрије Матић, „Дипломатски односи између Шпаније и Југославије (1975-1980)“ (Мастер рад, Београд: Универзитет у Београду, 2019), 20-21.

² Vljako Begović, *Španija i frankizam*, (Beograd: Komunist, 1977), 226; Javier Tusell, *Dictadura franquista y democracia 1939-2004*, (Critica: Barcelona 2005), 257; Tvrtko Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, (Zaprešić: Fraktura, 2011), 63.

³ Било је неколико разлога који су допринели овој промени: стално шпанско инсистирање на успостављању дипломатских односа и начелно прихватање свих предуслова за остваривање тога циља, јачање усташких и непостојање југословенских канала информисања у самој Шпанији, глобални тренд отопљавања међудржавних односа у оквиру ере Детанта, али и свест државног врха СФРЈ о томе да вишедеценијско непостојање званичних односа у том тренутку више није имало никакаву реалну политичку тежину. (Матић, „Дипломатски односи“, 21-22)

⁴ Архив Југославије (АЈ), Фонд 507 – Централни комитет Савеза комуниста Југославије, IX-Шпанија, к-10, 122/IX-2, *Zabeleška o jugoslovensko-španskim odnosima*, 1.3.1971; Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије (ДАМСПРС), Политичка архива (ПА), год. 1975, фасц. 215, пов. бр. 427762, *Otvoranje radnog mesta savetnika pri Privrednoj komori Jugoslavije u Madridu*; Матић, „Дипломатски односи“, 31.

парламентарне вишепартијске монархије. Оваква промена у Шпанији позитивно је дочекана и у Југославији. Стога је у јануару 1976. године између две земље успостављен ограничени вид конзуларних односа, а видљиви знаци побољшања билатералних односа у првој половини 1976. године били су посета делегације шпанског Министарства спољних послова Београду средином маја и потписивање Трговинског споразума између две земље 30. јула⁵.

Посебан значај за Савез комуниста Југославије (СКЈ) у овом периоду имали су вишегодишњи добри односи са Комунистичком партијом Шпаније (КПШ). Од друге половине 1960-их година генерални секретар Партије Сантијаго Кариљо и председница КПШ Долорес Ибарури, од Шпанског грађанског рата познатија под надимком *Ла Пасионарија*⁶, долазе готово сваке године у Југославију и сусрећу се са највишим руководиоцима СКЈ⁷. Инвазија Совјетског Савеза на Чехословачку 1968. године била је преломни моменат за КПШ да се одвоји од туторства Москве и да одлучније крене са развијањем политике *еврокомунизма*, што је, према речима самог Кариља, подразумевало одрицање од пролетерског интернационализма, прихватања различитих путева у социјализам, борбу за долазак на власт и владавину у условима парламентарне демократије, социјалистичку трансформацију капиталистичке државе, а на међународном плану то је значило

⁵ Матић, "Дипломатски односи", 27, 33.

⁶ **Долорес Ибарури Гомез** (1895-1989), познатија и као *Ла Пасионарија*, рођена је у Баскији у сиромашној рударској породици. Била је члан Комунистичке партије Шпаније од њеног оснивања 1920. године. Са проглашењем Друге шпанске републике 1931. године преселила се у Мадрид и убрзо постала уредница *Радничког света* (*Mundo Obrero*), партијског гласила КПШ. У Грађанском рату (1936-1939) као чланица КПШ, али и посланица у Кортесима, борила се на страни Републике, истакавши се највише по својим ватреним говорима на фронтима и путем радија. Године 1939. одлази у егзил и потом се сели у Москву, а од марта 1942. године постаје генерална секретарка КПШ, тада већ илегална у Шпанији. У бици за Стаљинград исте године гине и њен син, Рубен Руиз Ибарури, који је потом проглашен за народног хероја у СССР-у. Након смрти Стаљина, а нарочито од краја 1950-их, Ибарури почиње да подржава еврокомунистичку струју у својој партији, а 1960. године повлачи се на почасно место председнице КПШ и странку оставља у рукама реформистичког крила, предвођеног новим генералним секретаром Сантијагом Кариљом. КПШ и Ибарури начелно су подржали демократске промене у Шпанији након Франкове смрти, а већ од 1977. нове власти у Мадриду легализовале су Комунистичку партију и дозволили повратак Пасионарији. Посланица у Кортесима поново је постала након првих слободних избора 1977. године, а дванаест година касније преминула је у Мадриду.

⁷ Матић, "Дипломатски односи", 35.

вођење политике против војних блокова и борбе за мир и разоружање⁸. Развијајући овакве политичке концепције, а поготово због удаљавања од СССР-а, шпански комунисти најпозуданијег партнера на међународној сцени налазе управо у СФРЈ. Сам Кариљо је управо те 1976. године имао само речи хвале за своје југословенске другове, истичући да је управо Југославија „унела највише новина у социјалистички политички и економски систем, са сврхом да га претворе у заиста демократски и народни систем“, те да је управо ова земља „с највећим занимањем прихватила еврокомунистички феномен“⁹.

Уочи доласка Ибарури на одмор у Југославију

Долорес Ибарури уживала је велики углед у социјалистичкој Југославији током седме и осме деценије XX века. Своју популарност у СФРЈ доувала је пре свега чињеници да се током Шпанског грађанског рата борила за очување Републике и сузбијање франкистичких снага заједно са југословенским борцима организованим у оквиру Интернационалних бригада. Велико поштовање према Ибарури посебно је гајило *Удружење југословенских добровољаца шпанске републиканске војске 1936-1939*, које је основано 1946. године и које је окупљало „шпанске борце“, али и сам председник Југославије Јосип Броз Тито. То се најпре видело по изузетно срдачном пријему Ибарури током њене посете Југославији још 1971. године. Том приликом она је боравила у СФРЈ у другој половини маја, пре свега ради учешћа на IV конгресу Удружења шпанских бораца у својству почасног госта, док је током тог борава од Тита лично била одликована Орденом народног хероја Југославије¹⁰. Указивање овакве почести сведочило је о великом угледу и поштовању које је Пасионарија уживала у тадашњој Југославији, а такав однос СКЈ

⁸ Santiago Carrillo, „*Evrokomunizam*“ i држава, (Zagreb: CDD, 1980), 3-5; „Zajednička deklaracija KP Italije i KP Španjolske, 12. srpanj 1975“, u: *Evrokomunistički putevi i socijalizam*, prir. Dušan Popović, (Zagreb: Školska knjiga, 1979), 232-235.

⁹ Carrillo, „*Evrokomunizam*“ i држава, 5.

¹⁰ „Es conferida a la camarada Dolores Ibárruri la más alta condecoración yugoslava“, *Mundo Obrero* 15.6.1971, 10; АЈ, фонд 507, IX-Шпанија, к-3, 122/1-108, *Materijal o boravku Dolores Ibaruri i Santjaga Karilja u Jugoslaviji, 14-31. maja 1971. godine*

и Удружења шпанских бораца према председници КПШ се ни у наредним годинама није мењао.

Међутим, управо од времена Франкове смрти, а нарочито од маја 1976. године, појављују се трзавице у међупартијским односима. Оне нису биле приметне у међусобним разговорима и сусретима, али се испод површине могло приметити неслагање између југословенских власти и шпанских комуниста поводом тога да ли и када треба успоставити дипломатске односе између Београда и Мадрида. Још од посете делегације шпанског Министарства дипломатије Београду у мају 1976. године, а нарочито након избора нове либералније шпанске владе почетком јула, југословенски званичници постали су уверени у то да је тренутак отварања амбасада између две државе све ближи, али ипак нису улазили у отворен сукоб са КПШ поводом тог питања¹¹. Са друге стране, шпански комунисти су користили своје контакте у земљама Варшавског пакта и у Југославији да би убедили челнике ових држава да још није време за успоставу дипломатских односа са Мадридом, пре свега док шпанска влада не дозволи легализацију КПШ и дозволи њеним челницима, Кариљу и Ибарури, да се врате у Шпанију¹². Још на седници Председништва СФРЈ петог децембра 1975. године дошло се до закључка да је неопходно ући у процес побољшавања међудржавних односа чак и да се КПШ томе противи¹³, али су југословенски званичници и након тога наставили да уважавају аргументе шпанских комуниста и да се са њима често консултују по овом питању, те је долазак Ибарури на одмор у Југославију у августу 1976. године био добар повод за поновну размену мишљења и ставова.

Планирање доласка Пасионарије у Југославију било је уско повезано са питањем издавања дозволе шпанског Министарства унутрашњих послова Кариљу и њој за повратак у земљу коју су напустили још 1939. године по окончању

¹¹ Матић, "Дипломатски односи", 37-38.

¹² АЈ, Фонд 837 - Кабинет Председника Републике (КПР), I-3-a/110-13, *Zabeleška o razgovoru generalnog sekretara KP Španije S. Karilja sa predsednikom Titom, sekretarom Izvršnog komiteta Predsedništva SFRJ Stanetom Dolancom i članom Predsedništva SFRJ Vladimirom Bakarićem, održanom 19. maja 1976. godine*

¹³ АЈ, Фонд 803 – Председништво СФРЈ, фасц. 32, *Stenografske beleške sa 44. sednice Predsedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, održane 5. decembra 1975. godine u Beogradu*, 32.

Грађанског рата. Избором нове шпанске владе под вођством Адолфа Суареза и најављеном политиком давања амнестије за политичке затворенике¹⁴ појавила се нада за челнике КПШ да је дошао тренутак за њихов легалан повратак у земљу, те су и Кариљо и Ибарури тада били уверени да је крај њиховог егзила близу. Међутим, током првих дана августа 1976. године до југословенских дипломата су долазиле опречне информације о извесности њиховог повратка у Шпанију. У разговору Кариља и југословенског амбасадора у Паризу, одржаном четвртог августа, генерални секретар КПШ је наводио да га је шпански амбасадор у том граду свега два дана пре тога примио изузетно срдечно и са уважавањем, што је он протумачио као јасан знак да је скорији повратак могућ¹⁵. Међутим, свега неколико дана пре тога је први секретар шпанске амбасаде у Великој Британији говорио југословенском амбасадору у Лондону да су се Кариљо и Ибарури „много замерили франкистима у Грађанском рату“, те да су њихов повратак у земљу и легализација КПШ док су они на њеном челу мало вероватни¹⁶. Међутим, лидери шпанских комуниста задржавали су умерени оптимизам по овом питању, што је било од изузетне важности и за посету Долорес Ибарури Југославији. Ова посета организована је посредством Кариља, те је он, уверен да би шпанска влада до почетка септембра 1976. године могла да им одобри долазак, убеђивао Ибарури да би за Партију било „политички опортуно“ да се она врати у Шпанију директно након одмора у несврстаној Југославији, уместо из њеног дотадашњег дома у Москви¹⁷. Пасионарија то није прихватила, те је одлучила да одмор проведе у Југославији и да се потом врати у Москву.

Већ шестог августа Ибарури је обавестила Амбасаду Југославије у Москви да жели да дође на одмор у Југославију десетог августа, да борави у СФРЈ двадесет

¹⁴ Nikola Samardžić, *Istorija Španije: od Altamire do današnjih dana pola miliona godina*, (Beograd: Plato, 2003), 573-574.

¹⁵ ДАМСПРС, ПА, год. 1976, фасц. 218, пов. бр. 442650, Телеграм Амбасаде СФРЈ у Паризу упућен Савезном секретаријату иностраних послова, 4.8.1976.

¹⁶ ДАМСПРС, ПА, год. 1976, фасц. 218, пов. бр. 441793, Телеграм Амбасаде СФРЈ у Лондону упућен Савезном секретаријату иностраних послова, 30.7.1976.

¹⁷ АЈ, КПР, I-3-a/110-14, *Kretanja u Španiji i saradnja SKJ sa KP Španije*, 8.

дана и да том приликом обиђе Београд, јадранско приморје и „свежије крајеве“¹⁸. Званичници амбасаде су јој убрзо саопштили да може да посети Београд, Дубровник и Блед, те да ће јој по доласку у југословенску престоницу бити приређен дочек и да ће имати прилику да се у Југославији сусретне са старим познаницима, међу којима су и неки од високих званичника¹⁹. Са њом су на одмор пошле и ћерка Амаја Руиз Ибарури и унука Долорес Сергејева, а већ првог дана по доласку у Југославију, Пасионарија је имала прилике да се сусретне са високим званичником Савеза комуниста Југославије.

Сусрет са Добривојем Видићем

Десетог августа 1976. године, првог дана по доласку на одмор у Југославију, Долорес Ибарури је имала званичан сусрет са Добривојем Видићем, чланом Извршног комитета Председништва ЦК СКЈ. Већ је сам пријем код једног овако високог партијског званичника, и то одмах по доласку у СФРЈ, био јасан знак да су Ибарури и њени југословенски домаћини предодредили да овај одмор за председницу КПШ буде радног карактера. На свечаној вечери се том приликом водио разговор о неколико важних тема, које је Ибарури већ на неки начин отворила и током сусрета са званичницима југословенске амбасаде у Москви неколико дана пре тога.

У разговору са Видићем највише пажње посвећено је питању демократских промена у Шпанији, првим изборима и улози и значају Комунистичке партије Шпаније у свим овим процесима. Ибарури је том приликом посебно истицала постојање и значај широке опозиционе коалиције која се бори за елиминисање свих остатака франкизма у Шпанији, а да у оквиру те коалиције своју странку сматра најјачом, са тенденцијом даљег раста. Тада је такође истакла да је посебно радује приближавање комуниста са појединим црквеним и монархистичким

¹⁸ ДАМСПРС, ПА, год. 1976, фасц. 218, пов. бр. 443277, Телеграм Амбасаде СФРЈ у Москви упућен Савезном секретаријату иностраних послова, 6.8.1976.

¹⁹ АЈ, КПР, I-3-a/110-14, *Razgovor sa Dolores Ibaruri (Moskva, br. 1256)*, 1.

струјама у земљи²⁰. Упркос томе што је одбила Кариљов предлог да у Југославији сачека евентуалну дозволу повратка у Шпанију, Ибарури је делила његов оптимизам поводом тога да је демократизација Шпаније неповратан процес и да је њен повратак већ у септембру врло извештан²¹. Овакав дискурс председнице КПШ био је одраз једне дубље промене унутар саме Партије. Иако овом приликом није детаљније износила своје мишљење о новој шпанској влади, може се рећи да су и Кариљо и она од избора нове шпанске владе знатно променили свој однос према властима у Мадриду. На Конгресу Централног комитета КПШ, одржаном од 28. до 31. јула 1976. године, постигнута је сагласност у тумачењу тога да је претходна шпанска влада, под вођством Карлоса Аријаса Навара, оборена због тежње народа за демократијом и већим слободама, док се, са друге стране, поздрављала одлука премијера Суареза о амнестији дела политичких затвореника и његова понуда за дијалог са опозицијом²². Овакву промену код челника КПШ запазиле су и југословенске дипломате у разговору са Ибарури током припремних разговора у вези са њеним доласком у Југославију, те су тада стекли утисак да су Кариљо и Ибарури „задовољни развојем ситуације у земљи“, док је као једна од опција на столу била помињана и могућност формирања коалиционе владе у којој би седели и комунисти²³.

Након разматрања ситуације у Шпанији, Ибарури се посебно осврнула на важност коју југословенски „шпански борци“ имају за Комунистичку партију Шпаније, пре свега ради обостране тежње за очувањем традиције заједничке борбе из Грађанског рата. На V конгресу Удружења шпанских бораца, одржаном крајем маја те године у Сплиту, Ибарури није могла да присуствује, али је почасни гост из КПШ пренео учесницима скупа најсрдачније поздраве председнице његове партије и поручио са говорнице да један од главних њихових циљева остаје борба

²⁰ АЈ, КПР, I-3-a/110-14, *Zabeleška o večeri Dobrivoja Vidića sa Dolores Ibaruri dana 10. avgusta 1976. godine u Beogradu*

²¹ Исто.

²² „El Comité Central en Roma – Dolores Ibárruri, Santiago Carrillo“, *Mundo Obrero*, 1.9.1976, 1-6; Carme Molinero, Pere Ysás, *De la Hegemonía a la Autodestrucción: El Partido Comunista de España (1956-1982)*, (Barcelona: Traficantes, 2017), 128-131.

²³ *Kretanja u Španiji i saradnja SKJ sa KP Španije*, 6.

за повратак Кариља и Ибарури у Шпанију након вишедеценијског изгнанства²⁴. Гостопримство које је Удружење шпанских бораца пружало њој и другим шпанским комунистима Ибарури је изузетно ценила, те је у разговору са Видићем истакла да КПШ и она лично сматрају „шпанске борце“ за „почасне грађане“ своје домовине²⁵.

Добривоју Видићу је том приликом пренела и жеље упућене Јосипу Брозу за успешан ток предстојећег Самита несврстаних земаља у Коломбу, који је био заказан да се одржи између 16. и 19. августа, те је додала и своје утиске о изузетној важности и позитивном утицају који је Покрет несврстаних имао на међународној сцени²⁶. Учешће југословенског председника на овом међународном скупу у престоници Шри Ланке утицало је на то да сусрет између Тита и Ибарури буде предвиђен тек за 28. август. У периоду између ова два сусрета Ибарури је време углавном проводила у Дубровнику. Пред долазак у Југославију она је посебно истакла жељу да посети приморје и да своје време тамо проведе у апсолутном миру ради опорављања од реуматизма. Југословенски званичници су те захтеве уважили, али су представници СКЈ пажљиво мотрили на њен угођај, те ју је у току боравка у Дубровнику неколико пута посећивао секретар Општинске конференције тога града, али и поједини други партијски представници²⁷.

Пријем код Јосипа Броза Тита

До сусрета Долорес Ибарури и југословенског председника дошло је 28. августа на Ванги, острву у Брионском архипелагу, и то свега неколико дана по повратку Јосипа Броза са Самита у Коломбу. Овај самит био је од изузетне важности за југословенску спољну политику, али и за Тита лично. Скуп у главном

²⁴ *Peti kongres jugoslovenskih dobrovoljaca španske republikanske vojske 1936-1939*, (Split: Udruženje jugoslovenskih dobrovoljaca španske republikanske vojske 1936-1939, 1976), 61, 67.

²⁵ *Razgovor sa Dolores Ibaruri (Moskva, br. 1256), и Zabeleška o večeri Dobrivoja Vidića sa Dolores Ibaruri dana 10. avgusta 1976. godine u Beogradu*; У овим архивским документима постоји мања техничка грешка у вези са интерпретацијом Ибарурине изјаве. У другом наведеном документу стоји да је она рекла да њу „наши шпанци“ сматрају за почасног грађанина Шпаније, док је први документ (стр. 3) верно пренео њену стварну изјаву (прим. Д.М.).

²⁶ *Zabeleška o večeri Dobrivoja Vidića sa Dolores Ibaruri dana 10. avgusta 1976. godine u Beogradu*

²⁷ *Kretanja u Španiji i saradnja SKJ sa KP Španije*, 9.

граду Шри Ланке представљао је прекретницу за Покрет несврстаних из више разлога – Координационом бироу Покрета је број чланица повећан са 16 на 25 и овлашћења су му додатно прецизирана, уз увођење функције председавајуће земље у самом Бироу. Тада је такође постало очигледно да се полако интензивира сукоб југословенске и кубанске визије Покрета, односно неслагање око задржавања изворних начела несврстаности или гравитирање ка СССР-у, док је, са друге стране, у току самог Самита највише пажње посвећено питањима разоружања у свету, растућим економским неједнакостима међу земљама, као и осуди „империјалне политике“ САД у Латинској Америци²⁸.

Поред Ибарури и Тита, на састанку на Ванги такође је био присутан и Александар Грличков, секретар у Извршном комитету ЦК СКЈ, а највећи део разговора био је посвећен југословенској политици и важним међународним скуповима, као и унутрашњем развоју Шпаније. На самом почетку разговора председница КПШ је показала велико интересовање за ток недавно завршеног Самита, а потом је изразила мишљење „да учешће председника Тита на челу југословенске делегације представља крупан допринос даљем јачању Покрета несврстаних, његовој унутрашњој консолидацији и организованијем наступу у решавању свих значајних међународних проблема“²⁹. Поред овога, велики значај је придат и новом састанку Конференције о европској безбедности и сарадњи (КЕБС), који је био планиран да се одржи у Београду у другој половини 1977. године, што је додатно требало да учврсти сарадњу европских земаља у духу Детанта на пољу безбедности, разоружања, економске, културне и научне кооперације³⁰.

Када је у питању било разматрање праваца развоја демократије у Шпанији, карактеру власти опозиције и улози КПШ у свему томе, Долорес Ибарури је

²⁸ Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 84-86; Olivera Bogetić, Dragan Bogetić, *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti: Beograd, 1. septembar 1961 - 1. septembar 1981*, (Beograd: Eksport pres, 1981), 124-125.

²⁹ АЈ, КПР, I-3-a/110-14, *Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa predsednikom KP Španije Dolores Ibaruri, vođenog na ostrvu Vangi 28. avgusta 1976. godine*, 1.

³⁰ Исто.

много отвореније разговарала са Титом него са Видићем осамнаест дана пре тога. Председница КПШ је овога пута била знатно критичнија у својим ставовима према владајућим и опозиционим политичарима. Као „потпуно апсурдне“ оценила је наводе доскорашњег министра унутрашњих послова Мануела Фраге Ирибарнеа о томе да се Кариљу и њој не могу издати пасоши за повратак у земљу због тога што у Шпанији „постоји опасност за њихове животе“, те је резигнирано закључила да јој се чини да шпански пасош неће добити „до даљњег“³¹. Са друге стране, од ње су се могле чути значајне критике упућене Социјалистичкој радничкој партији Шпаније (*Partido Socialista Obrero Español* – ПСОЕ), свом главном ривалу на шпанској опозиционој сцени, и то пре свега на рачун њихове чврсте везе са другим западноевропским социјалдемократским партијама у оквиру Социјалистичке интернационале. Иако се у званичним службеним белешкама са састанка не виде конкретне замерке на рачун ПСОЕ, није тешко претпоставити у ком правцу су се те критике могле кретати, поготово ако се има у виду да ни КПШ ни југословенско највише руководство нису имали повољно мишљење о Социјалистичкој интернационали. Управо је током сусрета са Кариљом у мају 1976. године Јосип Броз јасно саопштио генералном секретару КПШ да Интернационала, пре свега под вођством бившег западнемачког канцелара Вилија Бранта, врши притисак на несврстане земље из Африке и Латинске Америке у покушају да прошири свој утицај ван европског континента и унесе раздор у сам Покрет несврстаних³². Са друге стране, Кариљо и други функционери КПШ су тек крајем 1976. године почели да износе отвореније оптужбе о томе да Интернационала спроводи антикомунистичку пропаганду и врши притисак на Суарезову владу и на ПСОЕ како би се онемогућила легализација странке

³¹ Исто, 2.

³² АЈ, КПП, I-3-a/110-13, *Zabeleška o razgovoru generalnog sekretara KP Španije S. Karilja sa predsednikom Josipom Brozom Titom, sekretarom Izvršnog komiteta Predsedništva Ck SKJ Stanetom Dolancom i članom Predsedništva SFRJ Vladimirom Bakarićem, održanom u Beogradu 19. maja 1976. godine*; Већ наредне 1977. године Тито је саопштио совјетском лидеру Леониду Брежњеву своје мишљење о томе да Интернационала, под руководством Бранта, уноси раздор међу несврстане по инструкцијама Вашингтона (Jakovina, *Treća strana hladnog rata*, 86.).

шпанских комуниста³³. Иако је ово изречено у сусрету званичника СКЈ и КПШ неколико месеци након Ибарурине посете Југославији, председница КПШ је већ крајем августа 1976. године била уверена да је деловање Интернационале лоше утицало на односе између две најјаче опозиционе странке у Шпанији, што је по свему судећи Титу то и рекла овом приликом.

Још једно важно питање о којем се дискутовало на Брионима овом приликом био је и ток и резултати Конференције комунистичких и радничких партија Европе, одржане у Источном Берлину 29. и 30. јуна те године. Припремање Конференције и њен ток били су у знаку вишегодишњег покушавања совјетских комуниста, интензивираних након инвазије на Чехословачку 1968. године, да успоставе свој доминантни утицај на друге европске комунистичке партије, међу њима укључујући и СКЈ и КПШ. Југословенски и шпански комунисти су водили интензивне вишегодишње консултације и припреме заједничког наступа на Конференцији зарад одбране сопствене самосталности у односу на СССР, а у сарадњи са другим партијама допринели су томе да у Берлину крајем јула 1976. године буде усвојен Завршни документ који је афирмисао начела „суверене независности партија“, „немешања у унутрашње послове других“ и „уважавања слободе избора различитих путева у социјализам“³⁴. Долорес Ибарури на поменутој конференцији није учествовала, али је, према признању Јосипу Брозу, у време боравка у Југославији још увек била необавештена о самом току и исходу овог скупа у Берлину³⁵. Тито ју је потом подробно упознао са догађањима из Берлина и о повољном завршетку Конференције за југословенске и шпанске комунисте, са чим се она затим потпуно сложила.

³³ АЈ, фонд 507, IX-Шпанија, к-3, 122/I-148, *Zabeleška o razgovoru druga J. Vrhovca, člana Predsedništva CK SKJ, sa drugom Santjagom Kariljom, generalnim sekretarom KP Španije*, 9.12.1976, 4.

³⁴ Поповић, *Evrokomunistički putevi u socijalizam*, 72-74.

³⁵ *Zabeleška o razgovoru Predsednika Republike Josipa Broza Tita sa predsednikom KP Španije Dolores Ibaruri, vođenog na ostrvu Vangi 28. avgusta 1976. godine*, 2.

Међу осталим темама о којима се расправљало током овог сусрета Ибарури и Тита била су питања везана за демократизацију Шпаније, све чвршћу сарадњу КПШ са појединим групама левих демохришћана ради покушаја стварања ширег опозиционог фронта, затим о одличној сарадњи са југословенским комунистима и посебно са „шпанским борцима“, од којих ју је преко двадесет њих већ било посетило у Дубровнику³⁶. Поводом борбе за демократију у Шпанији, Тито је пружио пуну подршку шпанским комунистима и истакао „значај формирања широког фронта свих прогресивних и демократских снага и легализацију Комунистичке партије Шпаније као основне факторе позитивних преображаја у Шпанији“³⁷. Међутим, од важних питања везаних за саму Шпанију готово неочекивано је Ибарури покренула тему Гибралтара и шпанско-британског спора око суверенитета над том територијом. Том приликом саопштила је Титу да би се она, уколико једног дана дође до формирања нове шпанске владе у којој би учествовали и комунисти, „борила да се шпанска застава поново завиори над Гибралтаром“³⁸. Иако су по готово свим важним питањима били оштро супротстављени, у овом случају постојала је сагласност између КПШ и шпанске владе. Овакав став се иначе укалапао у спољнополитичке концепције и свих Франкових влада, као и Суарезовог кабинета, док су управо у том периоду британско-шпанске тензије биле веома снажне, а непопустљивост шпанске стране имала је за последицу увођење копнене и поморске блокаде Гибралтара још 1966, односно 1969. године³⁹.

У току последњег дела разговора посебно је апострофирана изузетно срдачна вишегодишња сарадња између двеју партија, а Тито и Ибарури су се сложили да је и поред тога неопходно радити на очувању и продубљивању тих односа, поготово у светлу праћења даљег тока демократизације у Шпанији и положаја КПШ и њених руководилаца у земљи.

³⁶ Исто, 1-2.

³⁷ Исто, 2.

³⁸ Исто.

³⁹ Tusell, *Dictadura franquista y democracia 1939-2004*, 258.

*

Посета Долорес Ибарури Југославији у августу 1976. године била је од велике важности из неколико разлога. Односи две комунистичке партије, југословенске и шпанске, још од прве половине 1960-их година били су изузетно срдачни, док су Кариљо и Ибарури имали велики лични углед у југословенском друштву. Наративи о њима у Југославији, а посебно о Пасионарији, формирану су пре свега на основу заједничке борбе у Шпанском грађанском рату, док су одржавање такве слике директно омогућавали југословенски државни и партијски врх и Удружење шпанских бораца, са којима је Ибарури била изузетно блиска. Још 1971. године Ибарури је у Југославији била примљена веома срдачно, док је врхунац ове посете представљао додељивање Ордена народног хероја од стране Тита лично и њено учешће на IV конгресу „шпанских бораца“ у Љубљани. Ништа мање добордошло се Ибарури није осећала приликом нове посете Београду и другим деловима земље у августу 1976. године, те је том приликом успела уклопи свој летњи одмор са важним билатералним разговорима.

Током свог тронедељног боравка у Југославији Ибарури је посетила Београд, Дубровник, Блед и Брионе. По доласку на београдски аеродром из Москве најпре је имала сусрет са једним од највиших партијских функционера, а током одмора у Дубровнику имала је око 20 сусрета са „шпанским борцима“ и локалним представницима Савеза комуниста Југославије. Врхунац посете представљао је сусрет са Јосипом Брозом Титом на Брионима 28. августа, свега неколико дана по његовом повратку са V самита несврстаних земаља у Коломбу. Овај сусрет представљао је добру прилику за поновну размену мишљења и ставова о неким од најважнијих међупартијских и међународних односа, док је велика пажња такође била посвећена и унутрашњем стању у Шпанији, процесу њене демократизације, као и улози Комунистичке партије Шпаније у том процесу. Међутим, једно од

најважнијих питања – оно које се тицало евентуалног успостављања дипломатских односа између Београда и Мадрида – није било посебно разматрано ван општег контекста о потреби наставка процеса шпанске транзиције и будућем отварању амбасада између две земље када тај процес буде довољно напредовао.

Оно што је ову посету чинило изузетно важном било је формирање нове шпанске владе почетком јула 1977. године, залагање новог премијера Суареза за наставак демократских реформи и давање амнестије за поједине политичке противнике, што је са друге стране утицало на то да КПШ заузме знатно блажи став према владајућим структурама у Шпанији. То је давало нову наду водећим шпанским комунистима у погледу извесности што скорије легализације КПШ и омогућавања повратка Кариљу и Ибарури након вишедеценијског егзила. Сви ови процеси уносили су нову динамику и у односе унутар шпанске опозиције, поготово када је у питању био однос комуниста и социјалиста. Сва ова питања била су изузетно комплексна, те су се у оваквим ситуацијама и преломним моментима шпански комунисти често обраћали својим југословенским друговима, пре свега захваљујући међусобном поверењу и постојању истоветних ставова и очекивања по питању жељеног исхода шпанске транзиције. Сусрет Долорес Ибарури и Јосипа Броза Тита на Брионима у августу 1976. године био је важан за одржавање континуитета добрих међупартијских односа, поготово у светлу све израженије потребе за успостављањем дипломатских односа између СФРЈ и Шпаније, до чега ће коначно доћи крајем јануара 1977. године, а свега неколико месеци након тога и до формалне легализације КПШ и омогућавања повратка Долорес Ибарури у своју земљу.

Библиографија

Архив Југославије (фондови: Кабинет Председника Републике и Централни комитет Савеза комуниста Југославије)

Дипломатски архив Министарства спољних послова Србије (Политичка архива)

Димитрије Матић, *Долорес Ибарури у Југославију 1976. године*

„Zajednička deklaracija KP Italije i KP Španjolske, 12. srpanj 1975“, у: *Evrokomunistički putevi u socijalizam*. Priredio Dušan Popović. Zagreb: Školska knjiga 1979.

Peti kongres jugoslovenskih dobrovoljaca španske republikanske vojske 1936-1939. Split: Udruženje jugoslovenskih dobrovoljaca španske republikanske vojske 1936-1939 1976.

Carrillo, Santiago. „*Evrokomunizam“ i država*. Zagreb: CDD 1980.

Mundo Obrero

Begović, Vlajko. *Španija i frankizam*. Beograd: Komunist 1977.

Bogetić, Olivera, Dragan Bogetić. *Nastanak i razvoj pokreta nesvrstanosti: Beograd, 1. septembar 1961 - 1. septembar 1981*. Beograd: Eksport pres 1981.

Jakovina, Tvrtko. *Treća strana Hladnog rata*, Zaprešić: Fraktura 2011.

Матић, Димитрије. „Дипломатски односи између Шпаније и Југославије (1975-1980)“. Мастер рад. Београд: Универзитет у Београду 2019.

Molinero, Carme, Pere Ysás. *De la Hegemonía a la Autodestrucción: El Partido Comunista de España (1956-1982)*. Barcelona: Traficantes, 2017.

Samardžić, Nikola. *Istorija Španije: od Altamire do današnjih dana pola miliona godina*. Beograd: Plato 2003.

Tusell, Javier. *Dictadura franquista y democracia 1939-2004*. Barcelona: Critica 2005.

Dimitrije Matić, MA

Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

Project funding grantee

dikamatic@gmail.com

Dolores Ibárruri in Yugoslavia in 1976

The visit of Dolores Ibárruri to Yugoslavia in August 1976 occurred during the period of significant political changes in Spain that had a direct impact on both Yugoslavian and Spanish communists. The encounter between Dolores Ibárruri, Dobrivoje Vidić, and Josip Broz Tito was an important opportunity for discussing those questions, as well as to exchange opinions about the current international topics and

recent global meetings, such as the Non-Aligned Summit in Colombo and the Conference of Communist and Workers Parties of Europe in Berlin. Besides discussing such bilateral and international matters, spending the three-week-long vacation in Yugoslavia allowed Ibárruri to meet some of the “Spanish fighters”, amongst whom she had maintained a respected reputation.

Keywords: Dolores Ibárruri, “La Pasionaria”, Spain, Yugoslavia, Josip Broz Tito, Communist Party of Spain, League of Communists of Yugoslavia, “Spanish fighters”, Conference of Communist and Workers Parties of Europe in Berlin